

VOGEL IN DE KIJKER

DE ZWARTKOP *Sylvia atricapilla*

Om te beginnen iets over de naam van deze grasmus. De naam Zwartkop spreekt natuurlijk voor zich, maar is enkel van toepassing op het mannetje. Ook in onder andere het Frans (Fauvette à tête noir) en het Engels (Blackcap) wordt enkel naar het mannetje verwezen. In het Duits (Mönchsgrasmücke) en Spaans (vertaald Kapgrasmus) is de benaming “neutraler” en “juister” en maakt men geen onderscheid tussen mannetje en vrouwtje.

Sylvia is afgeleid van het Latijnse *silva* wat woud en van *silvossus* wat beboste plek betekent. *Atricapilla* is ook van het Latijn afgeleid en kunnen we opsplitsen in *ater* wat zwart en in *capillus* wat haar betekent.

De Zwartkop behoort tot de *Sylvia*- of grasmussengroep die, al naargelang de gevolgde indeling zestien tot vooraan in de twintig soorten omvat met hieronder een vijftigtal ondersoorten.

Grasmussen vinden we vooral terug in het Middellands Zeegebied met oostelijke uitlopers tot in het Altai-gebergte. Vijf soorten vinden we over zowat heel Europa terug. Dit zijn de **Sperwergrasmus** *Sylvia nisoria*, **Tuinfluiters** *S. borin*, **Zwartkop**, **Grasmus** *S. communis* en **Braamsluiper** *S. curruca*. Al de rest vinden we in de directe omgeving van de Middellandse Zee.

We kunnen de grasmussen indelen in 4 groepen :

- de groep met de grotere soorten omvat de Sperwergrasmus, de **Orpheusgrasmus** *S. hortensis*, Tuinfluiter en Zwartkop ;
- de groep van sardinijsse grasmussen bestaat uit de **Kleine Zwartkop** *S. melanocephala*, **Cyprusgrasmus** *S. melanothorax*, **Arabische Zwartkop** *S. leucomelaena*, **Rüppells Grasmus** *S. rueppelli* en **Ménétries' Grasmus** *S. mystacea* ;
- een derde groep omvat de **Woestijngrasmus** *S. nana*, **Baardgrasmus** *S. cantillans*, **Brilgrasmus** *S. conspicillata*, Grasmus en Braamsluiper.
- de laatste groep bestaat uit de **Sardinijsse Grasmus** *S. sarda*, **Provençaalse Grasmus** *S. undata* en **Atlasgrasmus** *S. deserticola*.

Slechts twee van deze soorten zijn volledig monotypisch, zijnde Rüppells Grasmus en Cyprusgrasmus.

De Zwartkop behoort dus met zijn 13 cm lengte tot de grotere grasmussen. Het is een vrij robuuste, plompe vogel vergelijkbaar met de Tuinfluiter. Veel kenmerken zijn er aan het verenkleed niet aanwezig. De bovendelen zijn grijs tot bruinlijf gekleurd. De nek en zijkanten van de kop hebben een grijzere kleur. Het kenmerk is natuurlijk de kleur van de kruin. Knalzwart voor het mannetje, bruin bij het vrouwtje. Jonge vogels hebben ook een bruine kruin,

maar die verkleurd bij de mannetjes al enkele weken na het verlaten van het nest. De kin en bovenborst zijn zilvergrijs en gaan over in een witte buik. De buik kan bij jonge vogels gelig gekleurd zijn. De flanken zijn grijsig. De poten zijn relatief lang en hebben een grijsblauwe kleur. Ook de vleugels zijn redelijk lang en puntig. De vrij lange staart heeft een lichte vork en rechte eindranden. De snavel is spits en redelijk zwaar.

De Zwartkop is met geen enkele andere grasmus te verwarren, ook niet met andere zwartkoppige grasmussen omdat het zwart van de kruin nooit tot onder het oog komt. Bij de andere zwartkoppige grasmussen ligt het oog altijd in het zwarte gedeelte. Ook zijn de buitenste staartpennen bij Zwartkop nooit wit, wat bij andere zwartkoppige grasmussen wel het geval is.

Zwartkoppen komen voor in gans Europa met uitzondering van het uiterste noorden. Oostelijk gaan de broedgebieden tot Centraal-Rusland. De zuidgrens van het verspreidingsgebied ligt op de eilanden in de Atlantische Oceaan zijnde Canarische Eilanden, Madeira, Azoren en Kaapverdische Eilanden. Verder in Noordwest-Afrika, het Middellands Zeegebied, Turkije, Zuidwest-Rusland en tot Iran. Samenvattend kunnen we zeggen dat ze bijna in het ganse West-palearctische gebied voorkomen.

Er komen vijf ondersoorten voor die slechts verschillen in summiere details :

- *heineken* in West- en Zuidwest-Spanje, Madeira en de Canarische Eilanden ;
- *gularis* op de Kaapverdische Eilanden en de Azoren ;
- *atricapilla* in Noord-Europa, West-Siberië, Noord-Italië, de Balkan, Griekenland en Turkije ;
- *paulucii* op de eilanden in de Middellandse Zee en in Zuid-Italië en Tunesië ;
- *dammholzi* ten slotte komt voor in de Caucasus , Transcaucasus en Noord-Iran.

Van de vier soorten grasmussen die in ons land broeden, zijnde Tuinfluiter, Braamsluiper, Grasmus en Zwartkop zelf, is deze laatste het talrijkst vertegenwoordigd. Men schatte het aantal broedparen uit tellingen tussen 1973 en 1977 op 63.000 tot 130.000 broedparen. Met uitzondering van de kust en de polders, waar de dichtheden iets lager liggen, komt de soort over heel het land heel talrijk voor. De grootste dichtheden vinden we in westelijk Henegouwen, het Hageland, de Dijlevallei, de Famenne, de Condroz en Lotharingen.

Zwartkoppen broeden immers in biotopen die in ons land volop aanwezig zijn. We vinden ze meestal in gebieden met grotere bomen en struiken en met een dichte ondergroei van bramen en klimplanten. Zo vinden we hem in bossen, struweel, Duindoorn, hagen van Mei- en Sleedoorn. De soort komt zelfs voor in stadsparken en in kleine tuinen tussen dichte bebouwing.

De meeste Zwartkoppen uit Europa overwinteren in de savanne ten zuiden van de Sahara. De populaties uit Zwitserland, Frankrijk en België brengen de winter

noordelijker door, meer bepaald in het zuiden van Spanje en Noord-Afrika. Scandinavische en oostelijke populaties verkiezen dan weer Libanon en Egypte om te overwinteren. Zuidelijk broedpopulaties zijn zelfs standvogel en overwinteren in de broedgebieden.

Er is de laatste tientallen jaren wel heel wat veranderd in de overwinteringsgewoonte van een aantal populaties Zwartkoppen. In 1959 werd een vrouwtje dat in Oostenrijk broedde in de winter door het ringwerk teruggemeld uit Ierland in plaats van uit zijn traditionele overwinteringsgebied. Vanaf 1984 werd dan vastgesteld dat er al duizenden Zwartkoppen uit Oostenrijk en bepaalde delen van Duitsland hun overwinteringsgebied hadden verlegd naar Groot-Brittannië. Ze overwinteren daar massaal rond de voedertafels en maken daar maar al te graag gebruik van. Ook bij ons lijkt het een fenomeen dat steeds meer Zwartkoppen in hun broedgebied trachten te overwinteren. In zachte winters lukt dit ook vrij aardig.

Van de bij ons broedende grasmussoorten komt de Zwartkop het eerst terug uit zijn overwinteringsgebieden. Vanaf eind maart mogen we ze terug verwachten. De mannetjes komen eerst op de broedplaats aan. De vrouwtjes arriveren korte tijd later. De mannetjes hebben ondertussen al volop de territoria bezet en zingen al vol overgave. De zang is heel melodius. Hij lijkt op die van de Tuinfluiter met onzeker gebrabbel en op het einde overgaand in helderder ietwat melancholieke fluittonen. De roep is een smakkend “teck”. Er worden een viertal eieren gelegd die gedurende een 14 dagen worden bebroed. Beide oudervogels broeden, maar het zal vooral het vrouwtje zijn dat de nachtshift voor haar rekening neemt. Na het uitkomen hebben de jongen 10 tot 14 dagen nodig vooraleer ze het nest verlaten.

Vanaf augustus tot eind oktober, met de piek tussen midden september en begin oktober, trekken de Zwartkoppen in grote getale richting zuiden. Even aanhalen dat er in België in het jaar 2000 niet minder dan 98.902 Zwartkoppen werden geringd. Dit is een enorm aantal als je weet dat er dat jaar in totaal 610.619 vogels werden geringd door de ringers van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Literatuur :

- ❑ *Het Ringersbulletin, Nieuwsbrief voor Ringers van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen nr. 5 : december 2001*
- ❑ *Vogels in Vlaanderen, voorkomen en verspreiding ; Vlavico*
- ❑ *Mens en Vogel, 39ste jaargang okt.-dec. 2001 nr. 4 : De Zwartkop, grauw zangertje met petje ; Roger Arnhem*
- ❑ *Warblers of Europe, Asia and North Africa ; Kevin Baker*

- *ANWB Vogelgids van Europa. Killian Mullarney, Lars Svensson, Dan Zetterström, Peter J. Grant*

Peter Collaerts